

Mérsékelt árral szemben úszás
Értékelő bekezdések Kántás Balázs *Árral szemben – Tíz irodalmi*
***(eset)tanulmány* című tanulmánykötetéhez**

Kántás Balázs *Árral szemben – Tíz irodalmi (eset)tanulmány* címet viselő tanulmánykötete nem csupán egy szokványos irodalomtudományi szakkönyv, hiszen koncepciója szerint afféle egyszemélyes *festschrift*ként, ünnepi tanulmánykötetként a megjelenése idején hatvanadik életévét töltő prominens kortárs magyar irodalomtörténész, Szigeti Csaba professzor kerek születésnapjára dedikáltatik. A könyv viszonylag egyenletes szakmai színvonalán túl azt mondanám, ez mindenképpen egy szép gesztus a szerző részéről az idősebb pályatárs felé, nem csupán irodalomtörténész-szakmailag, de ugyanúgy emberileg is. A kötet alcíme talányosan, zárójelesen jelöli meg az *(eset)tanulmány* műfaját, melybe tanúsága szerint a könyvet alkotó írások sorolandók. De mi is valójában az irodalmi *(eset)tanulmány*, tehetné fel a kérdést a naiv olvasó? Bár Kántás Balázs a könyvhöz nem prezentált elő- vagy utószót, így az *(eset)tanulmány* általa kreált műfaját nem definiálja behatóbban. Kritikusként viszont az a benyomásom, hogy egyrészt olyan tanulmányokról van szó, melyek valami szokatlan, adott esetben atipikus, vagy más szempontból különös figyelmet érdemlő irodalmi témát, jelenséget ragadnak meg és tesznek vizsgálódásuk tárgyává – egy adott műből, életműből, tendenciából, jelenségből mintegy *eseteket* (irodalmi bűnügyeket?) generálva, melyeket az irodalomtörténész-detektív a szerzők és szövegek nyomában járva, a rendelkezésre álló széleskörű interpretációs eszköztárból a lehető legbölcsebben, legkörültekintőbben válogatva hivatott megoldani...

A kötet első tanulmánya, az alcím tanúsága szerint egyúttal a szerző készülő doktori értekezésének fejezete, *A dialogicitás esztétikája Paul Celan Atemkristall* című versciklusának, mint a celani életmű kiemelkedő darabja verseinek szövegközeli olvasatát kívánja nyújtani, mindezt Gadamer nyomán haladva, aki – mint arról nevezetes kommentárja is tanúskodik – úgy hitte, Paul Celan e huszonegy verse mindenfajta mélyebb háttérismeret és tudományos jegyzetapparátus nélkül is eredményesen olvasható. A szövegközeli, rövid elemzések szintén elsősorban magukra a veresszövegekre igyekeznek koncentrálni, persze a

receptiótörténet fényében helyenként párbeszédet folytatva úgy Gadamerrel magával, mint éppenséggel más értelmezőkkel is, illetve megkerülhetetlenként feltűnő értelmezési modulokkal, az értelmezéstörténet sarokpontjaival, akár mindjárt mérföldköveivel. Amelyek helyenként önkéntelenül és nagy természetességgel, szuggesztíven tűnnek át *ad hominem* „megfontolásokba”, poétikai- és létértékelésekbe – szerves összefüggésben a celani költészetpozíció, kulturális-líratörténeti (helyi)érték tartalmi-etikai mérlegelésének a szerző által lehetségesnek ítélt és következetesen meg is valósított végrehajtásával. Itt kell megjegyezni, hogy az *Atemkristall* darabjait is magának Kántásnak a magyarításában tárgyalja a tanulmány (az eredeti német szövegük lábjegyzetben olvasható), amint a dolgozat más pontjain is gyakran szembesülhetünk – pl. Lator László immár „klasszikusnak” számító vagy Marno János „merészebb” fordításai mellett – a dolgozat készítőjének magyarításaival mint referencia-anyaggal. És pontosan ebből, a személyes műfordítói, költői (után-alkotói) „érdekből”, ambícióból is következően, illetve éppen ezen a legeminensebben lemérhetően érzékelhetjük a Celan életművére vonatkozó kántási interpretatív vállalkozásnak azt a sajátosságát, hogy az egzisztenciális bevontság (egészen pontosan a szakmai-egzisztenciális érintettség) regiszterén is játszva végzi értelmezői tevékenységét: a módszeres és precíz (teoretikusan megalapozott és gondosan lábjegyzetelt) tanulmányait összességében (*összességükben*) az esszé perspektívája, vagyis lételméleti-személyes horizontja felé mozdítva... Léván itt, az *Atemkristall*-sorozat tömör, pontos, gondos – olykor már kínosan precíz – értelmezéseiben/elemezéseiben merülnek fel olyan, természetes-emberi, ontológiai-ismeretelméleti momentumok, amelyek mintegy *kiáltálosodnak* az anyagból – úgy Celan primer, mint Kántás értekezői anyagából. S amellet, hogy szervesen kerülnek levezetésre abból, e fogadtatástörténeti paradigma filozófiai is igen értékes, magasrendű mivoltára mutatnak rá, sőt, képezik meg tulajdonképpen azt. Hívják fel rá – mindenesetre – igen élesen és hatékonyan a befogadó figyelmét, aki nagyjából amolyan *kognitív imperatívuszt* érez érvényesülni magában a fejtegetések mérlegelésére, lehetőség szerint további konstituálására, önkéntelenül etikai-filozófiai tevékenységi színezetet emez aktivitására vonva.

A kötet *Villanyspenóról*, az *A magyar irodalom története*i című háromkötetes irodalomtörténeti kézikönyv Horváth Iván professzor által főszerkesztett, egyúttal pedig végtelenített, de legalábbis a végtelenségig bővíthető elektronikus változatáról írott esszéje értő módon reflektál a digitális korszak, az internet által nyújtott új irodalomértelmezési és irodalomtörténet-írási lehetőségekre. Közép-kelet-európai talajon irodalomtörténészileg igen érdekes vállalkozásról beszélünk, mely radikálisan átértékeli, illetve sokkalta szabadabbá teszi az irodalomról való – történeti távlatú – gondolkodásunkat, és miként arra a szerző kitér, ha

nem is szünteti meg a narrativitást véglegesen, miként azt a koncepció kritikusi felrótták a sokszerzős, nyomtatott kézikönyv szerkesztőinek, de mindenképpen több, párhuzamos magyar irodalomtörténeti narratíva lehetőségét tárja a mindenkori olvasó elé, nem leszűkítve a magyar irodalom alakulástörténetének folyamatait egyetlen szubjektív kánonra.

Igencsak érdekes írás *A vers él, a szerző nem kevésbé* címet viselő, egy szubjektív versfogalom kialakítására tett *esszéki kísérlet*, s bár alapvetően megmarad az esszé vállalt szerzői szubjektivitást engedélyező és felvállaló keretei között, mégis, mintha egyfajta teoretikus igénytel is fellépne. A szöveg eredetileg a FÉL Online elektronikus irodalmi folyóirat által kezdeményezett „versvitához” való hozzászólásként íródott, azonban önálló kvázi-líraelméleti esszéként is megállja a helyét. Implicit módon azon túl, hogy egy viszonylag józan és jól körülhatárolható versdefiníciót kísérel meg kialakítani, az írás reflektál a kortárs magyar irodalomtudományi diskurzus olykor túlzottan teória- és szövegcentrikus tendenciáira is, és a lírai szöveg kétségtelenül élő volta mellett a szerző halálának Barthes-i tételével is vitába bocsátkozik, hangsúlyozva, hogy az irodalmi szövegek értelmezéséhez olykor bizony elengedhetetlen a történeti kontextus és / vagy a szerző biográfiájának ismerete és figyelembe vétele, ez az álláspont pedig természetesen meglehetősen távol áll attól, hogy az irodalomértelmezésnek a primitív, leegyszerűsítő biografizálás szintjén kellene megragadnia.

A Versvízcsapok címet viselő esszé, mely a kortárs magyar költészet bizonyos tendenciáiról nyilatkozik igencsak vitriolosan, ám mégiscsak körültekintően és visszafogottan, bátor és szókimondó irodalomkritikusi nyilatkozat, ugyanis néven meri nevezni a szakma által részint hanyagságból, részint pedig pusztán érdekből a kezdet kezdetétől óta agyonhallgatott problémát. Kántás esszéje nevezetesen arról beszél, hogy a kortárs magyar lírai termés jó része középszerű, feledhető, vagy egyenesen pocsék, a kortárs magyar irodalmi életben való érvényesüléshez, a valamilyen fokon való kanonizációhoz pedig csak részben van köze a tehetségnek, irodalmi-esztétikai eredetiségnek, mesterségbeli tudásnak, ugyanakkor a pillanatnyi szakmai-emberi érdekeknek és a szubjektív kritikusi ízlésnek, értékítéleteknek annál inkább. Az esszének nagy erénye, hogy kendőzetlenül és meg nem alkuvó módon nyilatkozik a mindenki által ismert problémáról, hibája azonban, hogy a szerző a meglehetősen pontos diagnózis után nem áll elő valamiféle konstruktív megoldási javaslattal, ami akár színvonalasabbá és szakmaibbá tehetné az olykor sajnos valóban meglehetősen provinciális keretek között működő kortárs magyar irodalmi életet, vagy legalábbis annak bizonyos szegmenseit.

Jelen sorok szerzője egyszerűen etikailag és kritikusilag nem engedheti meg magának, hogy a szerény költői teljesítményéről szóló értékelő kritikát akár pozitív, akár negatív hangnemben minősítse, így a Zsávolya Zoltán költő második, *Fagyosztás* című verseskötetéről írott bírálatot itt és most Zsávolya Zoltán (szak)kritikus az olvasó szíves engedelmével átugorja...

A Nyerges Gábor Ádám *Sziránó* című első prózakönyvéről (regény? kisregény? novelláskötet? elbeszélésfüzér? – a műfaji besorolás korántsem egyértelmű) szóló *személyes hangvételű esettanulmány* alapos és árnyalt értékelését adja a fiatal, eddig főként költőként megszólaló irodalmár prózaírói debütálásának, és csak úgy kiemeli a Darvasi Ferenc szerkesztő által talán kissé túlzó jóindulattal *nemzedéki regény*ként aposztrofált könyv erőnyeit, mint szerkesztési-stilisztikai-karakterteremtési hibáit. A Nyerges Gábor Ádám által képviselt (íz-ig-vérig posztmodern?) prózapoétika szemmel láthatólag nem egészen az az irodalomeszmény, amely Kántás Balázs irodalomértelmezői szemlélete szerint a kortárs magyar próza legüdvösebb és legjárhatóbb útjának bizonyulhat, ugyanakkor a kritikus képes szakszerűen és elfogulatlanul ítélni egy olyan prózaműről is, amely poétikailag nem igazán felel meg az ízlésének, az ízlés pedig már csak szubjektív lehet... A vállalt kritikus szubjektivizmus természetesen korántsem zárható ki a címmegjelölésileg is *személyes hangvételű* esettanulmányból, ám amennyire lehetséges, a szerző az előítéletek háttérbe szorítására törekedve a lehető legszakmaibb értékítéletet alkotja meg.

A közelmúltban tragikusan elhunyt Borbély Szilárd *Nincstelenek* című, első és utolsó regényéről írott *esszékritika* ugyancsak különös érzékenységgel és nagy értelmezői felkészültséggel értékeli az író szociografikus-önéletrajzi regényét, és bár alapvetően a kortárs magyar próza fontos művének könyveli el, erősen bírálja a regény – megítélése szerint helyenként indokolatlan és már-már túlzó – naturalizmusát, a prózapoétika mindenkor olvasóval szembeni szándékolt elidegenítő eszközeit. Kántás írása, miként arról már a címmegjelölés is tanúskodik, pontosan, kimérten egyensúlyozik az esszé és az irodalomtudományi szaknyelvet alkalmazó kritika határvidékén, olykor inkább a szubjektivitást vállaló, esszéizált regiszter felé elmozdulva. A szubjektivizmus azonban semmiképpen nem megy a megállapítások megalapozottságának, helytállóságának, szakmaiságának rovására, a kritika pedig minden személyes megjegyzése ellenére tárgyilagosan és körültekintően helyezi el Borbély Szilárd regényét mind a kortárs magyar széppróza, mind pedig a magyar irodalomtörténet kontextusában.

Az Umberto Eco *Az értelmezés határai* című tanulmánykötetéről írott értő kritika nem csupán és kizárólag egy minősítő bírálat egy magyar nyelven viszonylag későn megjelent,

hiánypótló értékkel bíró szakmunkáról, hanem egyúttal valamennyire Kántás Balázs irodalomértelmezői állásfoglalását is kifejezni látszik. Eco könyvében elsősorban a nemzetközi irodalomtudományi diskurzus olykor bizony szembetűnő elméletcentrikussága és a részben ebből fakadó *túlértelmezési hajlama*, az interpretáció olykor megmutatkozó öncélúsága ellen foglal állást, megkísérelve visszavezetni a szövegértelmezők közösségét valamennyire a józan ész útjára. A kritika szerzője is ugyanezen, korántsem elméletellenes, ugyanakkor nyitott és a teóriát az értelmezett szövegeken nem megerősakoló módon alkalmazó irodalomértelmezői szemlélet mellett teszi le a voksát.

A Veres András Kosztolányi *Ady-komplexuma* című *filológiai regényéről* írott *kapcsolódó tanulmány* mind terjedelmileg, mind elmélyültség és állásfoglalási határozottság tekintetében túlmutat a hagyományos szakkönyvkritika műfaján. Kántás először is ismerteti Veres monográfiájának főbb téziseit, ugyanakkor ezen túlmenően el is helyezi a kortárs magyar irodalomtudomány tágabb kontextusában. Miként arra Veres András könyve is rávilágít, a Kosztolányi és Ady közötti politikai-esztétikai-emberi-költői ellentét és vita recepciója egészen a mai napig nem lezárt ügy, és máig rányomja a két szerző kánonban elfoglalt helyére a bélyegét, illetve meghatározza irodalomértésünk mikéntjét. A recenzens bölcsen és nyitott módon gondolkodva egyetérteni látszik Veres András azon nézetével, mely szerint nem biztos, hogy akár Kosztolányit, akár Adyt csak és kizárólag a másik ellenében kell és lehet értékelni és értelmezni, hanem a kétfajta írószerep-felfogás és esztétika / poétika sokkal inkább kiegészíti, semmint kioltja egymást a modern magyar irodalom történetében, eltérő, de nem feltétlenül ellentétes paradigmákat kínálva fel a mindenkori irodalomtörténészeknek. A kizárólagosság helyett Kántás is a Veres András által propagált párhuzamosság(ok) mellett foglal állást, itt is az irodalomértelmezői nyitottságról téve tanúbizonyságot.

A kötet záró kritikafüzére képezi a dedikáció valós tárgyát. A szerző itt közli a könyv megjelenésének idején hatvanéves Szigeti Csaba professzor, a magyar verstan nemzetközi hírű szakértőjének három paradigmatisz szakkönyvéről írott, a szerző szavaival élve „megkésett”, elmélyült, mégis lényegre törő értékelését (*Tudományos triptichon*). Szigeti három teoretikus igénnyel megírt könyve, *A hímfarkas bőre – A radikális archaizmus a mai magyar költészetben*, *Mint egy elefánt – Az OuLiPo formaművészetéről*, valamint a *Magyar versszak* három olyan kortárs magyar irodalomtudományi szakmunka, melyek saját területükön meghatározónak bizonyultak a magyar irodalomtudósok egy igencsak jelentős része számára (vö. a három könyv együttesen jóval több, mint száz független hivatkozással büszkélkedhet, ami igencsak ritka a kortárs magyar irodalomtudomány kontextusában), s

egyébiránt érzésem szerint jelentősen alakították a fiatal irodalmár, Kántás Balázs gondolkodását is, aki többek között ezen írásával és a tanulmánykötet egészével is kifejezi idősebb pályatársa, Szigeti Csaba iránti őszinte szakmai tiszteletét.

Az Árral szemben – Tíz irodalmi (eset)tanulmány címet viselő tanulmánykötet kisebb-nagyobb hibái, helyenként talán túlzottan szubjektív, esszéisztikus megállapításai ellenére két szempontból is igen értékes irodalomértelmezői szakmunkának mondható. Egyrészt szép pályatársi gesztus az *egyszemélyes festschrift* koncepciója, a kötet egy prominens és a szerző irodalomszemléletére kétségkívül nagy hatást gyakorolt idősebb pályatársnak való dedikációja az illető pályatárs szakmai életművének minősítésével együtt, másrészt a fiatal irodalomtörténész saját nemzedékén belül e kötetrel is nagy értelmezői felkészültségről és nyitottságról, valamint viszonylag érett, megfontolt irodalomszemléletről tesz tanúbizonyságot. Irodalomértelmezőileg mindent mérlegre helyezve, jórészt elfogulatlanul kritikus recenzióként, a könyv kisebb-nagyobb hiányosságait figyelembe véve is azt kell, hogy mondjam: mind az itt vázolt interpretátori (inter-predátori?) gondolatmenetek, mind pedig tágabb értelemben a szerző irodalomértelmezői vállalkozása mindenképpen folytatásra érdemesek.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2014, 116 oldal, 1500 Ft)